

Jure Šonje
Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«
Frankopanska 26
HR-10000 Zagreb

RJEČNIČKO-JEZIKOSLOVNI PROBLEMI U ODABIRU NATUKNICA I ODREĐIVANJU NJIHOVIH ZNAČENJA U IZRADBI JEDNOSVEŠČANOGA JEDNOJEZIČNOG RJEČNIKA

Raščlambom segmenta Broz–Ivekovićeve Rječnika, Pomorskoga leksikona i agronomskoga suradničkog priloga Leksikografskoga zavoda zaključuje se da hrvatski rječnici XX. st., pogotovo jednojezični, nisu popisali ni pučki ni prijeko potreban stručni sloj jezika te da u leksikografiji nije uspostavljen hrvatski jezični standard. Raščlanjuje se definicija značenja natuknica u Šulekovu, Broz–Ivekovićevu, Matice hrvatske/Matrice srpske i Aničevu rječniku, zatim u Hrvatskom općem leksikonu, te zaključuje da hrvatski jednojezični rječnici nisu izgradili definiciju kao apstraktnu leksikografsku strukturu primjenjivu ujedno i u leksikonima, enciklopedijama i stručnim radovima i da oživjelo hrvatsko vojno nazivlje nije u Aničevu Rječniku dobilo standardni status nego se stigmatizira posebnim slojevima pasivnoga jezika.

Odabir riječi za rječnik standardnoga hrvatskog jezika

U sastavljanju rječnika na samom se početku postavljaju mnogobrojni stručnoleksikografski problemi na razini rječnika i na razini rječničkoga članka. Ovisno o tipu rječnika moraju se odmah 1. popisati izvori za odabir riječi, 2. uspostaviti optimalni sastavi svih vrsta rječničkih članaka s njihovim obveznim i mogućim segmentima te 3. odrediti načini obradbe pojedinih segmentata i članaka kako bi mikrostruktura i makrostruktura u realizaciji tvorile jedinstvenu strukturu.

U jednosveščanom rječniku ne popisuju se riječi iz književnih, stručnih, publicističkih, sportskih i dr. vrela nego iz rječnika, leksikona, enciklopedija uz sustavni odabir stručnoga nazivlja, jer se u jednom svesku ne mogu navoditi rečenice ispisane iz djela pojedinih autora, nego se kratki primjeri mo-

raju ekscerpirati iz navedenih izvora ili izmišljati. Ako se izvori stručno biraju i ako se jezična građa popisuje kritički, onda se standardni jezik može popisati i obraditi u ograničenom totalu.

Leksikografi svjetskih jezika lakše pišu rječnike, jer imaju višestoljetni jezični standard i mnoge dobre velike i male rječnike. Premda hrvatska lingvistika početak hrvatskoga jezičnoga standarda datira u XVIII.¹ st., a u novije vrijeme čak u kraj XV st.² ipak se te znanstvene teze temelje na gramatičkoj strukturi djela štokavskih pisaca, premda se norma i u tome mijenjala sve do naših dana, i na ograničenom leksiku, doduše temeljnom za narav modernoga jezika. Samo u XIX. i XX. st. Hrvati od svoje volje šest puta mijenjaju književni standard i tri puta dijalektnu osnovu književnom jeziku³, a u Kraljevini Jugoslaviji proživjeli su i razdoblje oktroyiranoga jugoslavenskoga jezika.

Posljedica svega toga bila je da Hrvati do dana današnjega nemaju rječnika standardnoga jezika. Mnogi su naraštaji službene kroatistike vjerovali da je globalni leksički standard određen dvosveščanim Broz—Ivekovićevim *Rječnikom hrvatskoga jezika* iz god. 1901.⁴, premda je kritika bila upozorila na

¹ D. Brozović, O početku hrvatskoga jezičnog standarda, *Standardni jezik*, Zagreb 1970, str. 127—158; Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb 1978, 40—53.

² S. Babić, Gundulićev jezik prema suvremenom hrvatskom književnom jeziku, *Forum*, 28 (1989) 6, 534—548; M. Grčević, *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*, Köln—Weimar—Wien, 1997.

³ Preuzimanje štokavskoga narječja kao jedinstvenoga književnoga jezika 1836. uz zadržavanje veze sa prijašnjim književnim jezicima — čakavskim i kajkavskim; odbacivanje književnoga jezika ilirskoga razdoblja i kajkavskoga narječja iz korpusa hrvatskoga književnog jezika i nametanje folklorne, pretežno srpske štokavštine kao purističke norme, što su proveli Daničić, Broz, Iveković, Valjavec, Budmani, Maretić i dr. na prijelomu stoljeća; razdoblje 1941.—45., u kojem uz povratak korijenskom pravopisu (*Hrvatski pravopis* Ureda za hrvatski jezik u Cipra—Klajcićevoj stilizaciji, Zagreb 1944) oživljuju mnoge riječi ilirskoga razdoblja i nastaju novi neologizmi; povratak na tradiciju hrvatskih vukovaca 1945.; razdoblje Novosadskoga dogovora i njegova *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika*; razdoblje konstituiranja hrvatskoga književnog jezika, koje počinje otkazivanjem Novosadskoga dogovora, i traje do dana današnjega jer nije posve definirano ni gramatički — unatoč trosveščanoj velikoj deskriptivnoj gramatici (Babić, *Tvorba riječi*, 1986.; Katičić, *Sintaksa*, 1986.; Babić—Brozović—Moguš—Pavešić—Škarić—Težak, *Povijesni pregled, Glasovi i oblici*, 1991.) — a kamoli leksikografski, premda su donekle reafirmirani ilirski pogledi na književni jezik, koji se teško ostvaruju u praksi.

⁴ To se vidi i po tome što Odjel za jezik i književnost JAZU god. 1949. u čl. 1. ugovora obvezuje Benešića da izradi »Rječnik suvremenog hrvatskog književnog jezika uzevši za osnovicu Broz—Ivekovićev Rječnik hrvatskoga jezika« (J. Benešić, *Rječnik hrvatskoga književnog jezika*, sv. 1, Uvod J. Hamma, str. IX i XV). Ni tada vodeći hrvatski lingvisti

njegove ozbiljne nedostatke⁵. S gledišta funkcionalnosti jezika to je mnijenje bilo ne samo krivo nego i pogubno, jer je preskočilo racionalistička jezična dostignuća i odbacilo leksikografiju i jezik prijašnjega, ilirskog razdoblja i uspavalo lingviste i druge stručnjake u izradbi rječnika u doba intenzivnog razvoja hrvatskoga naroda u modernu europsku naciju, kao što se uvijek događa kad na nekom području kritičko-istraživačku svijest nadvlada dogmat-ski nauk.

U Broz–Ivekovićevu rječniku postoje ovakve “hrvatske” riječi: *dabulana*, *dalbulana*, *dambulhana*, *daća* (podušje, karmine), *dagandžija*, *dahija*, *dahijnski*, *dahijski*, *dahinski*, *dahiluk*, *daidža*, *daidžić*, *daidžin*, *dailuk*, *dainica*, *daire*, *daja*, *dajana*, *dajka*, *dajko*, *dajo*, *Daka*, *daulbas*, *dava*. Od svih njih samo *dava* postoji u hrvatskim rječnicima prije Akademijina i Broz–Ivekovićeva, koji ih preuzimaju od Karadžićeva *Srpskog rječnika* ili od njegovih izvora. Od tih 24 riječi u suvremene dvojezične rječnike (npr. Dayre–Deanović–Maixnerov *Hrvatsko-srpsko-francuski rječnik*, II izdanje, 1960.) uvrštene su samo ove riječi: *daća*, *dahija* s oznakom *his*, *dahijski*, *dahiluk*, *daidža*, *daire*, a u Anićev *Rječnik hrvatskoga jezika* (II izdanje, 1994) *daća* s oznakom *pravosl*, *dahija* s oznakom *pov*, *daidža* s oznakom *reg*, *daire* i dodana je *daidžinica* s oznakom *reg*. U današnji rječnik mora ući samo *daire* kao orijentalno glazbalo s praporcima i *daidža* kao regionalizam ako se uvrštavaju i regionalizmi, a *daća* i *dahija* izvan su hrvatskoga korpusa, te se mogu rabiti samo stilistički u kontekstu tih srpskih značenja.

U istom tom slovu *d* Broz–Ivekovićeva rječnika nema npr. ovih hrvatskih riječi: *dabogda*, *dabome*, *dabrovica*, *dabrovina*, *daginja*, *daginjar*, *dalekovidan*, *dimilica* (naprava za dimljenje pčela), *dingač*, *doradba*, *drač* (korov), *dvoredan*, *dvorotka*, a nema ni ovih riječi u drugim slovima: *crovenica* i *crljenica*, *hranjivo*, *izbojak*, *zrnat*, *žilavka*, *žiložder*, pa tako ta *narodnjačka* škola nije popisala ni hrvatski pučki, seljački jezik, a kamoli književni jezik prethodnoga razdoblja.

Daginjar ne postoji ni u jednom hrvatskom rječniku. Isto tako ni glagol *dahtati* i njegova imenica *dahtanje* u značenju podrhtavanja brodske građe pri poniranju broda, a *daljinar* ili nije uvršten ili je obrađen u vojnosrpskom značenju kao *daljinomjer* (Matičin *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*, Zagreb – Novi Sad, 1967), a ne kao priručnik koji sadržava udaljenosti u nautičkim miljama između pojedinih mjesta u pomorskoj plovidbi i u kilometrima u unutrašnjoj plovidbi. Ne postoji ni *dangubnina* kao pomorskopravni naziv (osim u OER-u), ni *deblenjača* kao dva kosa užeta koji deblenjak drže vo-

ne misle da taj Rječnik može biti samo jedan od izvora, a nipošto »osnovica novog rječnika«.

⁵ Dovoljno je navesti osvrte dvojice jezikoslovaca: V. Jagić, Kritička objava rječnika hrvatskoga jezika, *Archiv für slavische philologie*, 23 (1902) 521–529; J. Jedvaj, Nov rječnik hrvatskoga jezika, *Vienac*, 36 (1944) 3, str. 1–8.

doravno, ni *deblenj* kao oblica uz koju je privezan donji porubnik jedra, ni *deblo* kao najdonji dio jarbola s nastavcima, ni *debljača* kao jedro uz debleni jarbolni križ, ni *debleni* kao odnosni pridjev od *deblo*. Ti primjeri navedeni na malom dijelu slova *d*, nasumce odabranom, govore sami za sebe i o naravi hrvatskoga pomorskog jezika, koji se razvijao samostalno, bez skrbnitva doktrinarne lingvistike i politike, i o teškoćama sastavljača netradicionalnoga rječnika da prikupi i obradi jezičnu građu koja se razvila u različitim područjima života.

Da bi raskorak hrvatske leksikografije sa životom hrvatskoga naroda i s kulturnim i stručnim stanjem u Hrvatskoj bio jasniji, dovoljno je spomenuti kako imamo bogatu pomorsku literaturu, među ostalim dva izdanja velike *Pomorske enciklopedije* i *Pomorski leksikon*. To ujedno jasno potvrđuje činjenicu da hrvatsku lingvistiku i leksikografiju nije mnogo zanimao primorski i pomorski jezični korpus, premda je primorska Hrvatska mnogo duža od unutrašnje, i na tom području živi ili mu gravitira trećina Hrvata, a njezino pomorstvo i kultura u čitavoj povijesti imaju stožernu ulogu u hrvatskom gospodarstvu i kulturi. Razlozi se mogu tražiti u tome što je austro-ugarško-hrvatska nagodbenjačka politika Hrvatsku i jezično nastojala odvojiti od te regije bez koje Hrvatska i ne bi mogla biti samostalnom državom, nego samo ono što je nagodbom i postala, a ujedno je vezati uz srpski jezik kako bi bila most u bečkoj imperijalnoj balkanskoj politici⁶. Leksički korpus primorske Hrvatske posebno je važan u suvremenoj standardnoj leksikografiji po tome što kao velika regija stapa hrvatske štokavske govore s čakavskima stvarajući u nekoj mjeri naddijalektu leksičku osnovu zajedničku i štokavcima i čakavcima, pa i to utječe na prevladavanje jednodijalektne naravi književnoga jezika, koji je književni hrvatski jezik imao samo u razdoblju svemoćne prevlasti štokavske purističke škole hrvatskih vukovaca, i to samo po normi, a ne i po govorima pojedinaca i po realizaciji jezika u cjelini.

Treći neiscrpan izvor hrvatskih riječi nalazi se u zemljopisnim imenima i nazivima, a vrlo je malo od toga uvršteno u rječnike. Deanovićev rječnik ima *Senj*, *Senjanin* i *senjski*, a Broz–Iveković i *Senj*, i *Senjanin*, i *Senjanka*, i *Senjka*, i *senjski*, ali najmlađi od njih Anić nije uvrstio ništa od svega toga, kao da se to ime sa svojim etnicima i ktetikom može izbaciti iz hrvatskoga jezika. Ne postoje u njemu ni *Varaždin*, *Varaždinac*, *varaždinski*, *Zadar*, *Zadranin*, *zadarski*, *Split*, *Splićanin*, ali postoje *splitski*, *Dubrovnik*, *Dubrovčanin*, *dubrovački*, i tako je redom od jednoga do drugoga grada.

U odabiru zemljopisnih imena postoje i velike teškoće. U velikom rječniku hrvatskoga jezika, koji ne postoji, jer je Akademijin Rječnik historijski, a nije

⁶ Dosta je napomenuti da je Književni dogovor od 1850. postignut radi potreba izrade austrijske pravno-političke terminologije, rađene na poticaj ministra pravosuđa i poslije unutrašnjih poslova A. Bacha, koji je apsolutizmom obilježio čitavo razdoblje u Monarhiji.

ni hrvatski, nego hrvatski ili srpski, tj. hrvatski i srpski, morali bi se naći sva hrvatska naseljena mjesta i drugi toponimi. U jednosveščanom rječniku mora se raditi uži odabir. Kakav? Jedan od sustava može biti ovaj: 1. sadašnje i povijesne pokrajine, gradovi, općinska mjesta, znameniti povijesni gradovi, 2. rijeke, veća jezera, mora, veći zaljevi, kanali i tjesnaci, naseljeni otoci, planine, veće kotline i polja. I kod takva odabira mnoga će naseljena mjesta sa svojim etnicima i kteticima ostati neuvrštena, a potrebno je npr. znati da je etnik od *Lun Lunjanin*, a ktetik *lunjski*. Kod etnika i ktetika u hrvatskom jeziku nije završena standardizacija, pa je sastavljač rječnika u velikim nevoljama kad donosi stvarnu a ne samo načelnu odluku o svakom sukobu književnoga jezika i dijalekta ili mjesnoga govora. Jedva smo standardizirali *Međimurje* i *Tisno*, *Split* je odavno pobijedio *Spljet*, a *Delnice Dionice*, *Osijek* je naprotiv pobijedio *Osik*, *Rijeka* i *Riku* i *Reku*, premda čitava riječka regija govori *Rika* ili *Reka*. Iveković je bio u pravu kad je uz *Senjanka* donio i *Senjka*. Narod u primorskoj Hrvatskoj govori i *Paška* (ali i *Paškinja*), *Hvarka*, *Bračka*, *Viška*, *Blajka*. Što može rječničar nego zabilježiti i *Hvarku* i *Hvarkinju*, i *Bračku* i *Bračkinju*, i *Višku* i *Višanku*, i *Blajku* i *Blaćanku*, i *Dubrovkinju* i *Dubrovčanku*, i *Konavoku* i *Konavljanku* i *Labinjana* i *Labinjanina*, i *Puležana* i *Puljanina*, i *Ličana* i *Ličanina* – sve dok se jezični normativci ne odluče za dosljedno poštivanje regionalne norme ili one koja je prevladala u standardnom jeziku ako ne vrijeda regionalne govornike. Ne može se uvijek ni dvostrukim unošenjem riješiti ono što književni jezik nije riješio. Regionalni jezik zna zašto je napravio razliku između *Novljanin*, *Novljanka*, *novljanski* i *Novaljac*, *Novaljka*, *novaljski*, jer se prvi etnici i ktetik izvode od *Novi*, a drugi od *Novalja*, ali zagrebački medijski govornici hrvatskoga jezika to ne znaju, pa govore i pišu samo *Novljanin*, *Novljanka*, *novljanski* i za jedan i za drugi primorski grad, pa neka se čovjek sam domišlja o kojem je riječ.

Četvrti veliki problem u odabiru natuknica sastoji se u pristupu vojnom nazivlju i općem vojničkom jeziku. Toth–Schweitzer–Spicerov *Vojnički rječnik, hrvatsko-mađarski dio* (Budimpešta, 1903) danas ne može biti u svem pouzdana norma, jer sedamdesetak godina hrvatskoga vojnoga jezika uopće nije bilo, osim u razdoblju Drugoga svjetskoga rata. Sve dok Hrvatska vojska ne stvori vlastiti vojni jezik hrvatska leksikografija moći će samo pabirciti riječi kako bi smanjila taj veliki nedostatak hrvatskoga jezika.

Lingvistička, stručna i leksikografska definicija natuknice

Definicija jednoznačne natuknice ili značenja dvoznačne i višeznačne natuknice metodološki nije u hrvatskoj leksikografiji riješeno na dobar način. Leksikografima je uvijek bilo lakše i u hrvatsko-hrvatskim rječnicima odrediti značenje riječi ekvivalentom nekog stranog jezika i hrvatskom istoznačnicom ili bliskoznačnicom negoli hrvatskom rečenicom, a jedino se rečenica može svojim sadržajem približiti teško odredivom sadržaju riječi, pa makar se ona

na prvi pogled čini posve jasnom. Tako npr. *brdašce*, *brdo*, *brežuljak*, *brijeg*, *gora* i *planina* u različitim se rječnicima definiraju različito. U Šuleka je *brdašce* hum, glavica; *brdo* brieg, gora, hreb; *brežuljak* glavica; *brieg* je brdo, gora, hreb; *gora* nema hrvatskih bliskoznačnica; *hreb* u zgradama ima brdo, brieg, gora; *planina* nema hrvatskih bliskoznačnica. Broz–Iveković *brdašce* upućuje na *brdeljak*, a *brdeljak* na *brdašce*, *pribrdica*, *breščić*, *brežuljak*, *izbrežak*, *obrežak*, *brdo* na *bilo* 1, *dijel* 2, *gora* 1 (a *goru* na *planinu*), *kosa* 4, *planina*, *strana* 4; *brežuljak* definira kao *dem* od *brijeg*, *goru* u 1. značenju upućuje na *planinu*, a u drugom definira kao *šumu*. Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika Matice hrvatske i Matice srpske *brdo* definira pod a. kao *prirodno uzvišenje zemlje koje se ističe iznad svoje okoline*, *brijeg* pod 1.a. kao *manje brdo*, *gora*¹ pod 1.a kao *planina*, *brdo*; *planina* kao *veće uzvišenje koje se ističe iznad okolnog zemljišta i na kojem obično ima više vrhova*. U Anićevu Rječniku *brdo*¹ pod 1. je *prirodno uzvišenje tla sa zaobljenim vrhom*; *brijeg* pod 1. *manje brdo*; *gora* je *planina* a *šuma* se ne navodi; *planina* je *veliko uzvišenje iznad okolnog zemljišta koje obično ima više vrhova*, a *gora* se ne navodi.

Tih šest narodnih riječi povezanih u sklop zajedništva i različitosti u značenju ujedno su i stručni geografski nazivi, pa su dobar primjer za uočavanje različitih lingvističkoleksikografskih definicija značenja s jedne strane i stručne definicije značenja s druge strane. Za Šuleka su sve te riječi istoznačnice, ali ih je leksikografski obradio na četiri različita načina, što se metodološki ne može braniti. Na jedan je način obradio *brdašce*, *brdo*, *brežuljak* i *brijeg*, na drugi način *goru* i *planinu*, na treći način *hreb*, a na četvrti *planinu*. Šulek nije obavio unakrsne referencije pa nije uklonio tu nedosljednost u načinu obradbe, ali je mnogo veća njegova pogreška što nije razlučio različitosti u značenjima. Iveković proširuje nejasnoće upućivanjem na Šulekove istoznačnice, kojima još dodaje *bilo*, *dijel*, *kosa* i *strana*. *Dijel* u tom značenju ne postoji u hrvatskom jeziku, a *bilo*, *kosa* i *strana* nisu ni *brdo*, ni *brijeg*, ni *gora*, ni *planina*, nego posebni dijelovi brda, gora ili planina s posebnim značenjima. Rječnik MH i MS pokušava napraviti razliku u značenju, pa je *brdo prirodno uzvišenje ...*, a *planina veće uzvišenje ...*, ali je onda *gora* definirana i kao *planina* i kao *brdo*, a *brijeg* kao *manje brdo*. I Anić preuzima tu razliku između *brda* i *planine*, s tim što *veće uzvišenje* pretvara u *veliko uzvišenje*, *brdo* mu je *uzvišenje ... sa zaobljenim vrhom*, *planina obično ima više vrhova*, a *brijeg* mu je isto tako *manje brdo*.

Unatoč pokušaju autora potonjih dvaju rječnika da te riječi definiraju za potrebe standardnoga jezika, njihove definicije kriju i mnoge slabosti. *Prirodno uzvišenje zemlje* ili *prirodno uzvišenje tla* može se odnositi i na *hum(ak)* i na *brežuljak*, jer i te se uzvisine ističu iznad svoje okoline. I *hrid* ili *hridina*, *greben*, *klisura*, *stijena* isto je tako prirodna uzvisina koja se ističe iznad okoline, ali one imaju i svoje specifične razlike. Isto tako, ako je *brdo* jedno, a *brijeg* drugo, onda *brijeg* ne može biti *manje brdo*.

Geografi definiraju *brdo* kao *uzvisinu na Zemljinoj površini od 500 m visine koja može imati više vrhova, brijeg* kao *manje brdo s jednim vrhom, brežuljak* kao *manja uzvisina na zemljinoj površini do 200 m visine.*

Te stručne definicije egzaktno određuju razlike među tim nazivima navođenjem najviših visina i vrhova. Zašto je to potrebno? Malen, velik, visok u jeziku imaju posve relativno značenje, koje se egzaktno određuje 1. navođenjem predmeta, 2. numeričkim vrijednostima. Tako npr. visok bi čovjek bio onaj od 185 cm i više, nizak od 150–160 cm, a negdje između tih dviju vrijednosti nalazi se srednja. Lingvist nema potrebu da numerički odredi te vrijednosti, ni stručnjak je ne može posve egzaktno odrediti, jer što je npr. uzvisina od 499 m? Planina ili brdo? Isto tako geograf ne zna da *brežuljak* ne može biti malo brdo, nego je mali *brijeg*, jer je to umanjenica od *brijeg*, a malo *brdo* jest *brdašce*. To su slabosti stručnih definicija. Moderna leksikografija ne može, međutim, biti isključivo lingvistička, nego mora biti polidisciplinarna, a moderni lingvist leksikograf mora imati sposobnost pisanja i redigiranja svih struka kako bi uz suradnju nelingvističkih suradnika našao najbolji leksikografski izraz, ali nipošto ne smije raditi rječnik sam ili isključivo s lingvistima, jer znanost danas prožima jezik svih školovanih ljudi, a njih je u Hrvatskoj vrlo visok postotak. U *Hrvatskom općem leksikonu* Leksikografskoga zavoda definirana je *planina* kao *prostrano kopneno uzvišenje (iznad 500 m) okruženo nižim zemljištem, kojemu je površina pri vrhu znatno manja nego u podnožju*. Definicija je u biti rječnička, što govori da se leksikonska i rječnička definicija ne moraju razlikovati, kao što se obje ne moraju razlikovati od definicije objavljene u stručnim knjigama. U tu definiciju *planine* unose se dva nova svojstva: 1. prostranost, 2. znatno manja površina vrha od podnožja. Po tim svojstvima *planina* se i razlikuje od *brda*. Planina nije u cijelosti tako strma kao brdo, jer se visina razlijeva na velikom prostoru, koji se prema podnožju postepeno širi. Ne spominje se ni broj vrhova, jer ih može biti nebrojeno mnogo, vrh može biti i ravnjak, a na vrhu planine mogu ležati i mnoga brda. Sve to nabrojeno uključuje upravo tako apstraktno napisana definicija. Definicija je uvijek apstrakcija. Što je apstraktnija, to je bolja, ali u svojoj apstrakciji mora sadržavati mogućnost konkretizacije svega što je svojstveno predmetu ili apstraktnom pojmu. Na leksikografskoj razini i lingvističke i stručne definicije međusobno se prožimaju i stapaju u novu vrijednost: jedno od mogućih izraza jedino mogućeg značenja. A riječi se tako teško podvrgavaju omeđivanju i sužavanju značenja, što je posljedica svakoga egzaktnog pristupa njima, pa tako i rječničkog definiranja. Razmatrane natuknice obradio bih ovako:

brdašce s malo brdo

brdo s geog uzvisina na Zemljinoj površini od oko 300 do oko 500 m
relativne visine s jednim vrhom, dva vrha ili više njih

brežuljak m mali brijeg

brijeg *m geog* uzvisina na Zemljinoj površini do otprilike 300 m visine s jednim vrhom • **ledeni** – velika masa leda u moru kojoj je glavnina pod vodenom površinom

gora ž 1. *geog* planina 2. šuma – — **od čovjeka** jako visok i krupan čovjek; **naše -e list** naš čovjek, domorodac, domoljub; **krsti vuka, vuk u -u** ne možeš ga promijeniti, uvijek je isti; **ja i** – zelena ja sam, bez ičijeg društva i pomoći.

planina ž *geog* prostrana kopnena uzvisina iznad pet stotina metara relativne visine kosih razvijenih padina s vrhovima ili ravnjakom na vrhu, okružena širokim obroncima koji se blago spuštaju prema podnožju; gora 1

Gora je obrađena sinonimima u oba značenja, a *planina* kompleksnom rečenicom s bitnim elementima značenja (prostranost, visina, kose padine, različitost vrha, razvedenost, obronci, podnožje) po kojima se jasno razlikuje od *brda*, koje joj je od svih tih riječi najbliže po značenju⁷. Takva leksikografska definicija ujedno je i lingvistička, i stručna, i leksikonska, i enciklopedijska, a leksikoni i enciklopedije mogu joj u idućim rečenicama dodavati podatke. *Gora* se obrađuje sinonimno u oba značenja jer nema potrebe u rječniku istoznačnice definirati dva puta rečenicom ako za to ne postoje posebni razlozi.

Leksikografski problemi jezičnoga (ne)standarda

Postoji, međutim, još jedan temeljni hrvatski jezični problem koji leksikografi osjećaju jače od drugih lingvista. To je nepostojanje hrvatskoga jezičnog standarda. Hrvatski se lingvisti još uvijek ne slažu što je to hrvatski jezik i što sve tom jeziku pripada, a što je u njemu tuđinsko. S pravom se može reći da mnogi to i ne znaju jer se time nisu bavili, a nisu se bavili jer ih to nije zanimalo. U natuknicama *brdo*, *brijeg* i *planina* govori se da je to *uzvišenje*. Tako je to napisao Rječnik MH i MS, tako je preuzeo Anić, pa *Hrvatski opći leksikon*. A to u hrvatskom jeziku nije *uzvišenje* nego *uzvisina*, kao što je i *udubljenje* *udubina*, a sušica ili jektika nije *oboljenje* nego *bolest*. I Hrvati i Srbi imaju glagolske imenice s nastavkom *nje*, ali svejedno postoji velika upo-

⁷ O razlici u značenju između *brijega* i *brda* piše R. Kalmeta u radu *Nazivi brdo i brijeg u hipsometrijskom sustavu nazivlja za uzvisine*, *Jezik*, 31 (1983), 1, str. 14–18. Kalmeta se zalaže da se u svim publikacijama svim uzvisinama navode apsolutne visine kako bi se sustav uskladio s kartografskim, ali je taj zahtjev u leksikografiji neprihvatljiv jer uzvisine kojima je podnožje na sto, četiri stotine i tisuću metara na isti način mogu tvoriti svoju morfološku strukturu, pa im se visina može računati samo od podnožja prema vrhu! On se, inače, ispravno zalaže za razlikovanje značenja *brijega* i *brda*, čime je pridonio stručnijem pristupu definiranja riječi i u leksikografiji.

rabna razlika u hrvatskom i srpskom jeziku: 1. hrvatski jezik mnogo se manje njima služi nego srpski, 2. hrvatski često na mjestu te imenice u srpskom ima imenicu s nastavkom *ba*, 3. u hrvatskom glagolske imenice izražavaju uglavnom nesvršenu glagolsku radnju sadržanu u glagolu, proces, a rezultat glagolske radnje izriču pretežno imenice drukčije tvorbe. To je jezikoslovna činjenica koju većina govornika hrvatskoga jezika svjesno ili nesvjesno primjenjuje, i jedna skupina lingvista na takvoj govornoj činjenici temelji hrvatski jezični standard, a druga skupina to ne priznaje, nego i *udubinu* i *udubljenje*, i *uzvisinu* i *uzvišenje*, i *bolest* i *oboljenje* drži istoznačnicama hrvatskoga jezika. To su oni lingvisti koji ne priznaju posebnost hrvatskoga govora⁸ i gdje god mogu spašavaju jedinstvo hrvatskoga i srpskoga jezika. Anić i u prvom i u drugom izdanju svoga rječnika *udubinu* i *udubljenje* donosi istoznačno, a kod *uzvisine* i *uzvišenja* i *bolesti* i *oboljenja*, praveći sitne ustupke hrvatskom standardu, stvara niz nejasnoća kojima smanjuje i stručnoleksikografsku, a ne samo normativnu vrijednost svom djelu. Tako mu je *uzvišenje* *uzvišica*, a *uzvisina* *brežuljak*, ali mu je u definiciji i *brdo* i *planina* *uzvišenje*, a ne samo *brežuljak*. Kod *oboljenja* postupio je na treći način. U prvom izdanju ono mu je 1. početak bolesnog stanja, 2. bolest, a u drugom izdanju 2. značenje postaje *razg* lakša bolest. Nikako ne može drugo značenje uputiti na *bolest* ili ga uopće ne donijeti i tako ga posve isključiti.

Odnosni pridjevi i u hrvatskom i u srpskom jeziku završavaju nastavkom *ni*, *ski* i *čki*, ali se u govoru u hrvatskom ti nastavci vrlo često ostvaruju drukčije nego u srpskom. Tako npr. hrvatskom *autobusni* ekvivalentan je srpski *autobuski* i hrvatskom *porezni* srpski *poreski*. U Anića ne postoji ni *autobusni* ni *autobuski*, a treba donijeti samo prvi oblik, jer hrvatski govornik ne služi se drugim oblikom; postoji samo *porezni*, a ne i *poreski*, koji treba navesti i uputiti na *porezni*, jer dio hrvatskih govornika pogrešno govori *poreski*. Tamo gdje Srbi govore *obalski* Hrvati govore ili *obalni* ili *lučki* ovisno o značenju, a Anić pravi razliku u značenju između *obalni* i *obalski*, koja u hrvatskom jeziku ne postoji, sileći hrvatske govornike na ono što im je strano, na uporabu srpskog oblika *obalski*. U primjerima *metalni* i *metalnski*, naprotiv, postoji razlika u značenju. Prvi je određeni oblik gradivnog pridjeva (*metalni krov*), zatim

⁸ P. Guberina god. 1940. na F. de Saussureovoj teoriji o dijakroniji i sinkroniji temelji svoju znanstvenu tezu o sadašnjem hrvatskom govoru kao posebnom hrvatskom književnom jeziku, što tadašnja konzervativna hrvatska slavistička znanost nije prihvaćala, pa ni sadašnji mnogi njeni nastavljači to ne prihvaćaju premda se od 60-ih godina strukturalizam učvrstio u hrvatskoj lingvistici, ali većim dijelom u neslavističkoj, a manjim u slavističkoj, a bolje teorije o hrvatskom standardnom jeziku nema ni danas, jer daje pouzdana tumačenja i zajedničkih gramatičkih struktura, te nema razloga da se Guberinina teza ne reafirmira i po njoj provedu istraživanja hrvatskoga jezika (Guberina—Krstić, *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika*, Predgovor, Zagreb, 1940, pretiskano u *Jeziku*, 44 (1997), 5, str. 161–191).

odnosni pridjev od *metali* (*metalna industrija*), a drugi odnosni pridjev od *metalci* (*metalski radnik*). Anić donosi samo *metalán*, a ne i *metalni* i *metalski*, premda i Rečnik MS određuje razliku u značenju između *metalán* i *metalski*, ali ne određuje odnosno značenje *metalni*, zbog toga što određeni oblik gradivnog i odnosni imaju isti oblik, pa tradicionalna leksikografija ta značenja izjednačuje, što je za hrvatski jezik neprihvatljivo s obzirom na oživljavanje odnosnog oblika s nastavkom *-ni* na štetu *ski* i *čki*, koji su prevladavali u razdoblju prevlasti vukovaca. To razlikovanje odnosnih pridjeva na *-ni* od gradivnih poseban je lingvističkoleksikografski problem, a današnji rječnik taj problem više ne može prikrivati kao što su to radili dosadašnji rječnici. Tako i Klaićev *Rječnik stranih riječi* i Deanović–Jernejev Hrvatskosrpsko-talijanski donose samo *metalán*.

To su dva manje uočljiva segmenta od nebrojeno mnogo drugih na kojima se temelje dva govorna standarda, i to na zajedničkoj tvorbenoj paradigmi. Leksikograf se u svom radu ne bi trebao baviti istraživanjima, ali je u stanju sadašnje znanosti o hrvatskom jeziku često prisiljen na to kako bi riješio leksikografski problem koji ne može preskočiti mirne savjesti.

Obnovom hrvatske vojske vratio se i dio staroga vojnog nazivlja, koji je bio žestoko progonjen u objema Jugoslavijama. Anić dio tog nazivlja unosi u drugo izdanje, ali tako da pravi potpunu zbrku. Tako srpski oblik *bojevi*, koji je tvorbeno stran hrvatskom jeziku za hrvatske odnosne pridjeve izvedene od neživih imenica, donosi kao natuknicu i tumači hrvatskim ekvivalentom *bojni* i srpskim *bojevni*, što se hrvatski kaže *bojovni*. U hrvatskom je jeziku *bojnik* najniži čin višeg časnika, a *bojovnik* vojnik koji bije boj, ratni vojnik, ratnik, i svaki onaj koji je raspoložen za boj u pravom i prenesenom značenju, a u Anića *bojovnik* je i *bojnik* i onaj koji bije boj. Časnik je korektno obrađen, ali *časništvo* stigmatizira trima kraticama: *rij.* (rijetko), *neodom.* (neodomaćeno), *neol* (neologizam), a *časništvo* je organska zbirna imenica od *časnik* u paradigmatskom značenju i u službenoj je uporabi bila u Hrvatskom saboru u značenju skupa saborskih časnika. Stigmatizacija hrvatskih riječi leksikografskim odrednicama *zast* (ili *arh*), *pov* (ili *his*), *stil.*, *rij.*, *neob.*, *neodom*, *neol*, kakvima vrvi Anićev Rječnik, na crti je serbokroatističkoga odbacivanja hrvatske jezične posebnosti radi stvaranja srpskohrvatskoga jezičnog standarda. Tako on i *bojnu* stigmatizira kraticom *pov* kao vojnu jedinicu do 1918. i od 1941.–45. i kao vojnu jedinicu Hrvatske vojske, ne poštujući ni sadašnju govornu opću uporabu, u kojoj je bojna i odgovarajuća vojna jedinica u svim stranim vojskama, a iz govora je nestao i *bataljon* i *bataljun*, kao što je nestao i *major*, a u kopnenoj vojsci i zrakoplovstvu i *kapetan*. Obilježavanjem *bojne* povijesnom riječi i vezivanjem samo uz hrvatsku vojsku ne priznaje se njena današnja standardna uporaba, čime se tuđica *bataljun* posredno proglašava standardnom, kojom se danas rijetko služimo, pa joj je vjerojatno namijenjeno mjesto u pasivnom jeziku.

Anićev je rječnik posljednji u siromašnoj hrvatskoj jednojezičnoj leksikografiji, napisan u vrijeme kad se očekivala leksikografska standardizacija hrvatskoga jezika. On ta očekivanja nije ispunio, štoviše, zamutio je jezični standard. Budući da postoje različiti pristupi hrvatskomu jeziku, po svoj će prilici proći više vremena do uspostave čvrstoga standarda.

Lexical and linguistic problems in the choice of entries and the definition of their meaning in one volume monolingual dictionaries

Summary

The author discusses the choice of words in a dictionary of standard Croatian, various definition of entries and the lexicographic problems in standard Croatian.

Ključne riječi: natuknica, leksikografija, hrvatski jezik, standardni jezik
Key words: entry, lexicography, Croatian, standard language